

## НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ (90-ті рр. ХХ ст. – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

Ілляшенко Ю.Ю. (м. Черкаси)

*У статті на основі аналізу історіографічного доробку визначено головні напрямки діяльності дитячих громадських організацій, що виникли в Україні в добу незалежності (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.).*

**Ключові слова:** дитячі громадські організації, головні напрямки діяльності дитячих громадських організацій, програми дитячих громадських формувань України.

*В статье на основе анализа историографической базы определены главные направления деятельности детских общественных организаций, возникших в Украине в эпоху независимости (90-е годы ХХ века – начало ХХІ века).*

**Ключевые слова:** детские общественные организации, главные направления деятельности детских общественных организаций, программы детских общественных формирований Украины.

*The basic activities of children's organizations that emerged in Ukraine during the period of independence (90's of ХХ century – beginning ХХІ century) on the analysis of the historical heritage to define were defined.*

**Key words:** children public organizations, activities of children organizations, children programs formations of Ukraine.

Діяльність дитячих громадських організацій, які масово почали з'являтися в Україні з моменту проголошення незалежності, постійно перебуває в полі зору науковців, педагогів, працівників соціальних служб, громадськості. Їхня діяльність вивчається в історичному, соціальному, політичному, педагогічному, правовому аспектах.

Варто зазначити, що вже наприкінці 80-х рр. ХХ ст. дитячий рух України зазнав кардинальних перетворень: на місці масових піонерської та комсомольської організацій, що об'єднували практично все дитяче населення колишнього Радянського Союзу, з'явилися нові формування найрізноманітнішого спрямування (наприклад, Пласт, СПОУ, КРОКС, «Екологічна варта», «Січ», АГУ тощо). Участь дітей у цих організаціях зумовлена не примусом, а інтересом до соціально значущих видів діяльності, наявністю реальної можливості реалізувати свої здібності й розкрити таланти.

Ряд вітчизняних наукових досліджень присвячено вивченню історії дитячих громадських формувань України, питанням їх становлення, розвитку та функціонування. Так, Р. Охрімчук подає узагальнюючу характеристику

дитячого руху України періоду незалежності, особливу увагу акцентує на виховній функції дитячих об'єднань та мотивує головні причини вступу до них дітей та підлітків [1, 2].

Наукове обґрунтування законодавчої бази та правове забезпечення дитячих громадських організацій України є темою вивчення Л. Мазуренко. Автор акцентує увагу на аналізі програмних орієнтирів та описі символіки цих об'єднань; подає методичні рекомендації стосовно їхнього створення та діяльності, практичні матеріали з досвіду роботи дитячих формувань Донеччини [3].

Цієї проблеми торкаються Г. Троцько, І. Трубавіна, Г. Хлебнікова, висвітлюючи інформацію про нормативно-правові документи, що забезпечують діяльність дитячих громадських організацій; дослідники визначають місце дитячих об'єднань у сучасному громадському житті країни й національній системі виховання, а також характеризують основні напрямки, завдання, цілі, зміст, форми і методи діяльності як найбільш відомих дитячих формувань – Спілки Піонерських організацій (СПОУ), скаутської організації, гайдингу, „Сокола”, „Січі”, так і тих, що діють на місцевому рівні (наприклад, Дитячого козацького товариства Рівненщини, дитячих та дитячо-молодіжних об'єднань Харківщини – Асоціації шкільних громадських дитячо-юнацьких організацій Держинського району м. Харкова „Лідер-21”, екологічних організацій „Екоцентр” та „Екофорум”, Молодіжного аерокосмічного об'єднання „Аерокосмічна спадщина”, Харківського міського дитячо-юнацького центру рольового моделювання „Ludus” тощо) [4].

Спробою комплексного аналізу діяльності дитячих громадських організацій України, здійсненого на основі анкетного соціологічного опитування, стала колективна праця цілого ряду авторів – Р. Охрімчук, А. Зайченко, Л. Шелестової, О. Бондарчук, О. Кравченко та ін. Це дослідження охоплює такі аспекти як зародження, історія розвитку, основні етапи діяльності дитячих об'єднань. Авторський колектив вважає, що становлення дитячих організацій відбувалося у безпосередній єдності з молодіжними громадськими формуваннями, а тому подає загальну періодизацію дитячого та молодіжного руху в Україні й коротку характеристику кожного періоду. Також у даній праці висвітлено питання про ідеологічні засади, принципи, цілі, методи роботи дитячих організацій. Подано загальний аналіз молодіжних та дитячих об'єднань політичного, екологічного, культурологічного фізкультурного і спортивного, релігійного спрямування; детально охарактеризовано окремі формування та програми їхньої діяльності [5].

Важливу роль у дослідженні особливостей діяльності дитячих громадських формувань України відіграють державні установи соціальної спрямованості – Український державний центр соціальних служб для молоді, Український інститут соціальних досліджень, за активної підтримки яких було видано ряд навчальних посібників, методичних рекомендацій, довідників. Наприклад, дослідження А. Капської, в якому визначено основні напрямки роботи в правоохоронній, психологічній, культурно-дозвільній сферах діяльності дитячих та молодіжних об'єднань, в тому числі й у розробці соціальних проектів і програм, які реалізуються безпосередньо в організації. Ця ро-

бота „спрямована на створення умов психологічного комфорту й безпеки дітей та молоді безпосередньо в дитячо-молодіжній організації”, вона „враховує соціальні, правові, психологічні, медичні, педагогічні механізми запобігання негативним явищам та подолання цих явищ”. Крім того, в посібнику подано класифікацію дитячих і молодіжних організацій України за їх статусом та головними показниками [6].

Особливу увагу приділено розвитку в Україні волонтерського руху, однією з найбільш активних складових частин якого є діти та підлітки. Волонтерство, його зміст і форми діяльності, шляхи залучення добровольців до добровільної діяльності вивчають А. Капська, О. Безпалько, Р. Вайнола, Н. Комарова, О. Кузьменко, А. Зінченко [7], Ю. Гапон, Т. Голованова [8], Н. Файфер [9].

Значний історіографічний доробок українських дослідників свідчить про неабиякий інтерес до діяльності дитячих громадських організацій та об'єднань, мета й головні завдання яких полягають у створенні умов для самореалізації, саморозвитку дитини, утвердження її як повноцінної, самодостатньої, суспільно значимої особистості.

Метою цієї наукової розвідки є спроба дослідити основні напрямки діяльності дитячих громадських організацій України на зламі століть.

Автор визначає наступні напрямки діяльності, за якими реалізуються цілі дитячих формувань різноманітного спрямування:

1) соціально-правовий захист дітей: реалізація цього напрямку діяльності дитячих громадських організацій здійснюється за допомогою цільових програм (програма ФДО України „Котигорошко”, програма опіки над соціально незахищеними дітьми „Несемо радість людям” (Спілка піонерів Київщини) [10, 11];

2) самоврядування, формування лідерських навичок: програми ряду громадських об'єднань (наприклад, програма „Лідер”, започаткована Федерацією дитячих організацій України „Я – родина – Батьківщина”, програми для лідерів Асоціації Гайдів України) спрямовані на виховання творчого, соціально активного молодого покоління України, розвиток організаторських здібностей дітей [10, 4, с. 38-51];

3) прищеплення почуття національної свідомості, патріотизму, чіткої громадянської позиції: реалізація даного напрямку діяльності є пріоритетною для Пласту, „Сокола”, Всеукраїнської дитячо-юнацької і молодіжної організації „Молода Січ”, СПОУ та інших дитячих організацій України, діяльність яких орієнтована на розвиток особистості; створення умов для саморозвитку дитини [12, 13, 4];

4) надання додаткових знань: у загальноосвітніх школах діти отримують знання в межах офіційно затверджених освітніх програм, що не завжди можуть задовольнити їхній інтерес стосовно тієї чи іншої сфери життя, також часто, отримавши теоретичну інформацію, дитина не має можливості знайти для неї практичного застосування. Тому деякі громадські організації беруть на себе завдання надати дитині якісні, корисні знання, навчити використовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

Яскравим прикладом такої організації є Всеукраїнське творче об'єднання КРОКС, основою діяльності якого є постійні змагання, конкурси, олімпіади, під час яких відбувається застосування набутих знань та розвиток творчого мислення дітей. Реалізація навчальних програм „Вічні істини”, „Світова культура”, „Школа медицини” та ін. передбачена також у діяльності Асоціації Гайдів України [14, 5];

5) благодійність: полягає в розвитку волонтерського руху, а також проведенні дитячими громадськими організаціями благодійних акцій, спрямованих на надання допомоги дітям-сиротам, людям з особливими потребами, особам похилого віку та іншим найменш забезпеченим суспільним верствам населення, прибирання територій, озеленення міст тощо. Так, наприклад, у 1994 р. представниками дитячо-юнацького товариства „Січ” була очищена гора Говерла, у 1998 р. Смілянським осередком СУМ (Черкаська обл.) проводилася благодійна акція зі збору теплих речей для дітей-сиріт, „Екологічною вартою” щорічно організовуються акції з очищення земельних ділянок та водоймищ „Прибери планету”, „Струмочок, річечка, ріка” та ін. [5, 15];

б) соціальна робота: як правило, вона полягає в наданні членами дитячих об'єднань соціальної допомоги найменш захищеним категоріям українського суспільства – людям похилого віку, особам з вадами здоров'я, одноліткам, що потрапили у складну життєву ситуацію та ін. Найбільшого поширення набула соціальна робота представників дитячих організацій серед своїх однолітків.

Щоб визначити, яку роль в житті дитячих громадських об'єднань та організацій відіграє соціальна робота, порівняємо їх діяльність у даній сфері з діяльністю інших громадських організацій України (табл. 1):

Таблиця 1

**Співвідношення громадських організацій України  
у сфері соціальної діяльності**

Громадські організації	%
Дитячі організації	19
Організації, що працюють з інвалідами	18
Жіночі організації	12
Молодіжні організації	12
Соціально-медичного профілю	11
Культурологічного спрямування	8
Релігійні	3
Патріотичного спрямування	6
Інші	11

\* Таблицю складено за: Комарова Н. М., Зінченко А. Г. Соціальна робота – один з основних напрямів функціонування організацій третього сектору // Соціальний працівник. Пілотний випуск. – 2005. – Вересень. – С. 27-28.

Як свідчать дані табл. 1, у сфері соціальної діяльності громадських організацій України дитячим об'єднанням належить найбільша частка – 19 %. Це пояснюється тим, що робота дітей у громадських об'єднаннях базується на їх ентузіазмі та безкорисливості. Надаючи посильну допомогу своїм однокласникам чи іншими людям, що потребують турботи й опіки, дитина відчуває відповідальність за свої вчинки й моральне задоволення від виконання взятих на себе зобов'язань [16]. Соціальна робота дітей в жодному разі не повинна набувати політичної чи економічної заангажованості. Для них така діяльність є найбільш позитивним засобом формування відповідальності як за свої вчинки, так і за своє найближче соціальне оточення.

7) культурно-мистецька діяльність полягає в залученні дітей до надбань історико-культурної спадщини рідного краю, підтримці творчо обдарованих дітей, організації культурно-масових заходів і, тією чи іншою мірою, притаманна практично всім сучасним дитячим об'єднанням України. Насамперед слід згадати інтелектуальний конкурс „Плазма” (м. Луцьк), мистецькі фестивалі „Дитячі мрії” (м. Надвірна Івано-Франківської області), „Зоряний вітер” (м. Рівне), фестиваль повітряних зміїв (м. Чернівці), мистецькі табори з театральною, художньою програмами, а також програмою традиційних народних ремесел, що діють у межах реалізації всеукраїнські пластових проєктів, програму „Червона калина” Федерації дитячих організацій України, діяльність центру дитячої та юнацької творчості „Первоцвіт” [10];

8) екологія: цей напрям діяльності характерний для організацій екологічного спрямування, робота яких пов'язана формування екологічної культури дітей, а також є частиною виховної системи інших дитячих об'єднань – Пласту (програма „Екологічна поведінка в місті і на природі”), АГУ (програма „Планета – наш дім”), ФДО „Я – родина – Батьківщина” („Краю мій лелечий”) [17, 3, 5, 10];

9) фізична культура і спорт: реалізація цього напрямку здійснюється здебільшого дитячими організаціями фізкультурно-спортивного спрямування, головна мета яких полягає у пропаганді здорового способу життя, основою якого є фізичне здоров'я підростаючого покоління. Їх діяльність пов'язана з реалізацією оздоровчих програм, залученням дітей до активних занять фізкультурою та спортом, фізкультурно-реабілітаційною роботою з дітьми, що мають особливі потреби [18];

10) організація дозвілля: однією з головних причин приходу дітей до громадських організацій є бажання цікаво провести вільний час, тому кожне дитяче об'єднання спрямовує зусилля на розробку ґрунтовних цільових програм, здійснює пошук нових форм діяльності з метою реалізації виховних заasad через забезпечення організації змістовного дозвілля дітей та підлітків, що має найрізноманітніші прояви: дитяча асоціація „Дім” об'єднує дітей, які прагнуть використати свої знання і здібності для боротьби з наркоманією та токсикоманією; дитячо-спортивний центр „Sport-данс” є формою популяризації й розвитку спортивного танцю як форми організації дозвілля для дітей та молоді; молодіжне об'єднання „Аерокосмічна спадщина” (м. Харків) пропагує аві-

аційно-космічні знання через проведення в ігровій формі навчальних занять з освоєння авіаційної техніки; основою діяльності дитячого об'єднання „Турбота” (м. Артемівськ Донецької обл.) є еколого-краєзнавча робота [3];

11) заснування друкованих органів: частина дитячих громадських організацій України з метою пропаганди власних ідей, цілей та завдань випускають періодичні видання – газети, часописи, вісники, інформаційні аркуші, прес-бюлетені, листівки та ін., що є засобами розповсюдження внутрішньої інформації в межах конкретного об'єднання. Так, Національною Скаутською Організацією України – ПЛАСТ видаються, газети „Цвіт України”, „Форум”, „Скобині крила”, „Полум'я”, „Вікна на схід”, „Пласт – Український скаутинг”, щомісячний інформаційний бюлетень „Пластовий вісник”, щоквартальні журнали для новацтва (дітей віком від 6 до 11 років) „Пташеня” та юнацтва (дітей віком від 12 до 18 років) „Юнак”, а також методичні журнали для вихователів „Пластовий шлях”, „В дорогу”, „Вогонь Орлиної Ради”; кожен з обласних осередків Спілки Української Молоді має власний друкований орган наприклад, Львівське відділення СУМ видає газету „Молода Україна”, Хмельницьке відділення – обіжник „Вітрила”; друковані органи дитячих об'єднань екологічного спрямування переважно мають назву „Екологічний вісник” або „Ековісник”.

12) розвиток міжнародних відносин: серед загальної кількості дитячих громадських об'єднань України лише невелика їх частка намагається налагодити зв'язки з міжнародними організаціями з метою розробки та реалізації спільних проектів. Членом всесвітнього скаутського руху є український Пласт, який в 1991 р. увійшов до Конференції Українських Пластових Організацій. В 1993 р. в Україні відбулися перші навчальні („вишкільні”) табори та Ювілейна Міжкрайова Пластова Зустріч з нагоди 80-річчя заснування Пласту. Починаючи з 1995 р. представники українського Пласту брали участь у всесвітніх та європейських з'їздах скаутів – Джемборі, які проходили в Нідерландах, Чилі, Словаччині, Чехії та Польщі. Завдяки співпраці з міжнародними організаціями Пластом реалізуються програми з оздоровлення українських дітей-сиріт за кордоном [19, с. 6; 20, с. 11], міжнародні виховні та освітні програми, зокрема, Пластова Станиця Миколаївка (Красноармійський район Донецької області) в 1999 р. взяла участь у проекті Канадського Бюро Міжнародної Освіти „Громадянське суспільство” [3, с. 59].

Налагодження міжнародних зв'язків здійснюється також Спілкою Української Молоді: в 1997 р. в Києві пройшов Конгрес Української Молоді під гаслом „Молодь України – за соціальний прогрес і злагоду у суспільстві”, участь в якому взяли 700 представників вітчизняних та зарубіжних осередків СУМ; в 1997 та 1998 рр. СУМ України була учасницею відновлених Європейських Спортових Таборів; в 1999 р. у Києві під гаслом „Майбутнє України – в руках молоді!” відбувся IV Світовий Конгрес Українських Молодіжних Організацій, робота якого проходила за п'ятьма напрямками: виховний, економічний, політичний, інформаційний, співпраця молодіжних організацій. Конгрес прийняв рішення про створення Світового Українського Інфор-

маційного Центру для поширення інформації про українські молодіжні організації України та діаспори.

Діяльність СУМ спрямована також на формування своїх осередків в країнах, де мешкають українці: 23 січня 1997 р в м. Сургуті Тюменської обл. при культурному товаристві „Українська Родина” було створено перший осередок СУМ Росії, 11 квітня того ж року в м. Уфі відбувся I З'їзд Української Молоді Республіки Башкортостан, на якому було засновано Союз Української Молоді Республіки Башкортостан [15, с. 97-100].

Підтримка міжнародних зв'язків є також напрямком діяльності СПО-ФДО (Спілки Піонерських Організацій-Федерації Дитячих Організацій), яка разом з іншими членами Міжнародної спілки СПО-ФДО реалізує програми, спрямовані на формування інтересів дітей у сфері політичного, суспільного та міжнародного життя („Школа демократичної культури”), захист прав дітей у засобах масової інформації („Свій голос”), організацію дозвілля дітей („Канікули”), пропаганду традицій родинного виховання („Дерево життя”), розвиток ігрових напрямків діяльності дитячих об'єднань („Гра – справа серйозна”), організацію діяльності об'єднань дітей з обмеженими функціональними можливостями, дитячих таборів спілкування („Дитячий орден милосердя”), підготовку дітей до орієнтування в економічних проблемах („Хочу мати свою справу”), вивчення народних традицій, історії України („Спадкоємець”) та ін. [11, 5, 10].

Таким чином, дослідивши основні напрямки діяльності дитячих громадських організацій, можемо констатувати, що, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. в Україні з'явилася велика кількість дитячих громадських об'єднань, що різняться за ідеологією, напрямками діяльності, цілями, завданнями та засобами їх досягнення. Всі вони спрямовані на досягнення головної мети – формування всебічно розвиненої, соціально активної особистості, адаптованої до сучасних умов життя українського суспільства. З становленням в Україні правової, демократичної держави поступово змінюється й дитячі громадські формування, як за формами, так і за змістом діяльності, що передбачає можливість розробки нових напрямків роботи дитячих громадських об'єднань та організацій з дітьми, співпраці з органами державної влади, інтеграції до міжнародних структур.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Охрімчук Р. Дитячі об'єднання України: пріоритет пізнавального інтересу у КРОКСі / Раїса Охрімчук // Шкільний світ. – 2004. – № 1. – С. 16-17.
2. Охрімчук Р. Новий життєвий простір дитячого руху / Раїса Охрімчук // Початкова школа. – 2003. – № 8. – С. 14-15.
3. Дитячі громадські організації / [укл. Мазуренко Л. М.] – Харків: „Основа”. – 2004. – 192 с.
4. Троцько Г. В. Українські дитячі та молодіжні громадські організації / Троцько Г. В., Трубавіна І. М., Хлебнікова Г. М. – Харків, 1996. – 206 с.
5. Дитячі об'єднання України // Шкільний світ. – 2004. – № 21-23. – 127 с.

6. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / [Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. ; загальна редакція Капської А. Й.]. – К., 2002. – 164 с.
7. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / [керівник Комарова Н. М. ; авт. кол.: Вайнола Р. Х., Капська А. Й. та ін]. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 1999. – 108 с.
8. Гапон Ю. А. Волонтерство в соціальній роботі як феномен цивілізованого суспільства / Гапон Ю. А., Голованова Т. П. – Запоріжжя, 1996. – 134 с.
9. Файфер Н. І. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Н. І. Файфер // Соціальна робота в Україні: теорія і практика: [посібник для підвищення кваліфікації працівників соціальних служб для молоді]. – У 2-х ч. / [за заг. ред. А. Я. Ходорчук]. – К.: УДЦССМ, 2001. – С. 276-292.
10. Програма Федерації дитячих організацій України „Я – родина – Батьківщина” // Позакласний час. – 2004. – № 9-10. – С. 20-26.
11. Гончарова Т. Піонери – означає першовідкривачі, а зовсім не маленькі комуністи / Т. Гончарова // Дзеркало тижня. – 2000. – 9 грудня. – С. 20.
12. Програма Всеукраїнської дитячо-юнацької і молодіжної організації „Молода Січ” // Освіта. – 1999. – 31 березня-7 квітня. – С. 12-13.
13. Тисовський О. Життя в Пласті: [посібник для українського пластового юнацтва] / Олександр Тисовський. – 3-тє вид., справлене. – Нью-Йорк; Торонто, 1969. – 551 с.
14. Охрімчук Р. Якщо ваша дитина обере Гайдинг / Раїса Охрімчук // Початкова школа. – 20004. – № 4. – С. 51-52.
15. Підручна книжечка сумівця: матеріали з сумознавства / [Н. Симчич (ред.); Крайова Управа Спілки української молоді в Україні]. – Хмельницький: НВП „Еврика”, 1999. – 106 с.
16. Комарова Н. Соціальна робота – один з основних напрямків функціонування третього сектору / Комарова Н., Зінченко А. // Соціальний працівник. – Пілотний. – 2005. – Вересень. – С. 26-30.
17. Джулинська Т. Пластовий довідник / Т. Джулинська. – Торонто: Вид-во Головної Пластової Булави при допомозі Крайових Пластових Старшин Канади, США й України, 2000. – 230 с.
18. Іванова І. Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів / І. Б. Іванова. – К., 2000.
19. Нове покоління незалежної України (1991-2001 рр.): щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 р.). – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 211 с.
20. Прийомні сім'ї для дітей-сиріт з функціональними обмеженнями // [Яременко О. О. (керівник авт. кол.), Комарова Н. М., Левін Р. Я. та ін.]. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 120 с.